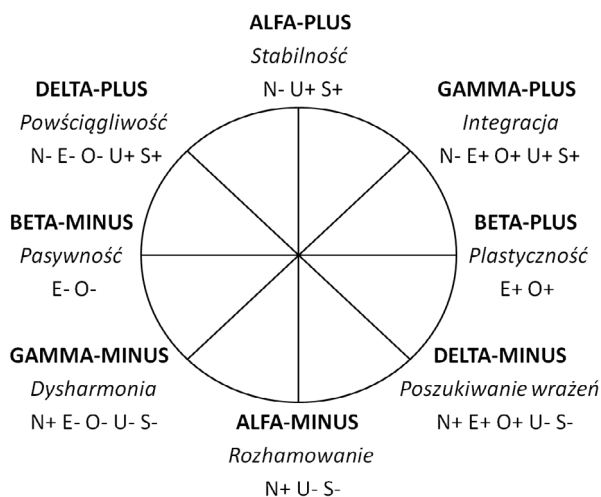

KOŁOWY MODEL METACECH OSOBOWOŚCI – INTEGRUJĄCY MODEL OSOBOWOŚCI ZBUDOWANY NA WIELKIEJ PIĄTCE

Polskie tłumaczenie artykułu opublikowanego w *Review of General Psychology*.

Sposób cytowania:

Strus, W., Ciecuch, J., Rowiński, T. (2014). The Circumplex of Personality Metatraits: A synthesizing model of personality based on the Big Five. *Review of General Psychology*, 18(4), 273-286. DOI: 10.1037/gpr0000017

¹ Praca naukowa Włodzimierza Strusa finansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer 2012/07/B/HS6/01374.

Praca naukowa Jana Ciecucha finansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/D/HS6/04077.

SPIS TREŚCI

PROBLEMY MODELU WIELKIEJ PIĄTKI	5
PRÓBA ROZWIĄZANIA PROBLEMÓW: METACECHY OSOBOWOŚCI	7
Dwa ogólne czynniki w tradycji leksykalnej	7
Dwie cechy wyższego rzędu w tradycji kwestionariuszowej	7
Koncepcja jednego ogólnego czynnika osobowości	8
Teoretyczny potencjał metacech	9
PROBLEMY KONCEPCJI METACECH OSOBOWOŚCI	12
Dwie metacechy czy jeden ogólny czynnik na szczycie struktury osobowości?	12
Czy metacechy w tradycji leksykalnej i kwestionariuszowej to te same metacechy?	14
Jaka jest relacja między metacechami a typami?	14
PRÓBA ODPOWIEDZI NA PYTANIA I ROZWIĄZANIA PROBLEMÓW: KOŁOWY MODEL METACECH OSOBOWOŚCI	15
Tradycja modeli kołowych w psychologii osobowości	16
Metacechy w Kołowym Modelu Metacech Osobowości	18
Ortogonalne alfa i beta	20
Gamma, czyli reinterpretacja ogólnego czynnika osobowości	21
Delta, czyli predykcja brakującej metacechy	21
Integracja tradycji kwestionariuszowej i leksykalnej	23
Możliwości integracji z innymi modelami z obszaru psychologii osobowości, emocji i motywacji	23
Próba połączenia tradycji cech i typów	25
PODSUMOWANIE	27
BIBLIOGRAFIA	27

STRESZCZENIE

Model Wielkiej Piątki opisuje strukturę osobowości jako pięć ortogonalnych i uniwersalnych wymiarów. Pomimo tego, że zarówno w nurcie leksykalnym, jak i kwestionariuszowym model ten został potwierdzony empirycznie, jest on również przedmiotem krytyki. Kontrowersje dotyczą głównych założeń dotyczących struktury osobowości, między innymi liczby podstawowych cech oraz ich ortogonalności. Okazuje się, że powyżej cech Wielkiej Piątki usytuowane są dwa czynniki wyższego rzędu (nazywane również metacechami) *alfa* i *beta*, a nawet jeden ogólny czynnik osobowości, które odpowiadają za systematyczne korelacje między cechami Wielkiej Piątki. Niniejszy artykuł prezentuje Kołowy Model Metacech Osobowości, propozycję zbudowaną na wiedzy zgromadzonej w badaniach nad Wielką Piątką i rozwiązującą problemy pojawiające się zarówno w podejściu leksykalnym, jak i kwestionariuszowym. Według tego modelu metacechy mogą być opisane na kole konstytuowanym przez dwa ortogonalne wymiary: *alfę* i *betę*. Ponadto wprowadzamy do modelu dwie inne metacechy: *gammę* i *deltę*. Z jednej strony te dwie dodatkowe metacechy korespondują z typami osobowości, z drugiej zaś strony - rozwiązują problemy związane z ogólnym czynnikiem osobowości. Główną zaletą modelu jest to, że stwarza on podstawy dla szeroko zakrojonej integracji teoretycznej: (1) podejścia cechowego (dyspozycyjnego) z takimi teoriami osobowości, które posługują się konstruktami dynamicznymi i wyjaśniającymi; (2) różnych modeli osobowości, temperamentu, emocji, motywacji i psychopatologii; (3) tradycji opisu osobowości w kategoriach *cech* oraz w kategoriach *typów*.

Słowa kluczowe: Wielka Piątka, model kołowy, czynniki wyższego rzędu, metacechy, struktura osobowości

Pięcioczynnikowy Model Osobowości, zwany także modelem Wielkiej Piątki, to dominujące ujęcie podstawowych wymiarów osobowości. Wyrasta on z dwóch tradycji badawczych: nurtu leksykalnego oraz podejścia kwestionariuszowego (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992). Chociaż czynniki w ramach obu tradycji są nieco inaczej konceptualizowane (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992), to wiele badań dowodzi daleko idącej zgodności pomiędzy różnymi modelami pięcioczynnikowymi (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997). Owe pięć podstawowych wymiarów osobowości to: ekstrawersja, ugodowość, sumienność, stabilność emocjonalna (*versus* neurotyczność) oraz intelekt lub otwartość na doświadczenia (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997).

Model Wielkiej Piątki został odkryty i wstępnie zweryfikowany w leksykalnym nurcie badań nad strukturą osobowości (por. Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997). Badania prowadzone w tym nurcie oparte były na hipotezie leksykalnej, według której wszystkie istotne aspekty osobowości zostały zakodowane w niektórych albo we wszystkich językach świata (por. Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997). Głównym celem badań była selekcja tych językowych śladów oraz takie ich uporządkowanie, aby możliwy był za ich pomocą opis struktury osobowości człowieka. Owo uporządkowanie przybierało postać redukcji dużego zbioru słów opisujących osobowość do mniejszego zbioru podstawowych wymiarów opisu osobowości. Najczęściej stosowaną procedurą w tych badaniach była analiza czynnikowa.

W nurcie kwestionariuszowym model pięcioczynnikowy został rozwinięty koncepcyjnie i empirycznie. Pięć wymiarów osobowości zoperacjonalizowano w kwestionariuszach, poddano badaniom związku tych wymiarów z innymi modelami i konstruktami teoretycznymi oraz rozważano i dyskutowano implikacje tego modelu dla kluczowych zagadnień psychologii osobowości (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997). W tym nurcie pięć czynników nie było już traktowanych jako wyłącznie opisowe cechy osobowości (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997), ale zaczęto je interpretować w kategoriach dyspozycji czy tendencji do określonych wzorców myślenia, uczuć i zachowań, co było próbą nadania leksykalnym obserwacjom teoretycznego znaczenia.

Od momentu swojego powstania model Wielkiej Piątki został potwierdzony w ogromnej liczbie badań empirycznych i udowodnił swoją wartość dla opisu osobowości, predykcji funkcjonowania w różnych dziedzinach życia oraz integracji wiedzy na temat osobowości, zgromadzonej w ramach innych koncepcji teoretycznych (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997). Badania te wskazują na całościowy i uniwersalny charakter modelu pięcioczynnikowego (por. Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997; Goldberg, 1992; McCrae i Costa, 1997) oraz jego biologiczne

podstawy (; ;), co doprowadziło do porównania tego modelu do uniwersalnej fizyki osobowości. To mocna teza, ponieważ sugeruje ona możliwość rozwiązania istotnego problemu w psychologii. Zgodnie z tą sugestią różne modele cech osobowości i temperamentu, motywacji, emocji, funkcjonowania społecznego, a być może również psychopatologii mogą zostać zintegrowane na fundamencie modelu struktury cech osobowości. Nasz model wyrasta z podobnej intuicji, chociaż dość daleko odbiega od modelu Wielkiej Piątki.

PROBLEMY MODELU WIELKIEJ PIĄTKI

Pomimo swojej powszechności, model pięcioczynnikowy wzbudzał i nadal wzbudza wiele wątpliwości, a krytykę formułowano z różnych pozycji teoretycznych i metodologicznych (por. [McCrae i Spector, 1996](#), [McCrae i Spector, 1997](#); [McCrae i Spector, 1998](#); [McCrae i Spector, 2001](#)). Do głównych zarzutów i obszarów sporu można zaliczyć liczbę podstawowych cech, ortogonalność pięciu czynników oraz problemy z przezwyciężeniem wyłącznie opisowego charakteru pięcioczynnikowej taksonomii osobowości. Problemy te zostaną poniżej krótko omówione.

Zwolennicy modelu pięciu wielkich czynników osobowości od samego początku musieli bronić tezy, że jest nie mniej i nie więcej tylko pięć podstawowych (tzn. ulokowanych na najwyższym poziomie hierarchii cech) wymiarów osobowości (np. *McCrae i Costa, 1987*). O ile w latach dziewięćdziesiątych najgłośniejsza była dyskusja pomiędzy zwolennikami Wielkiej Piątki oraz Gigantycznej Trójki Eysencka (*Eysenck, 1991*), o tyle w ostatnich latach formułowane są propozycje zarówno zmniejszenia, jak i zwiększenia liczby podstawowych cech osobowości (*Costa i McCrae, 1992*; *Costa i McCrae, 1993*; *McCrae i Costa, 1997*).

Obecnie najpoważniejsze argumenty empiryczne, kwestionujące tezę o liczbie pięciu podstawowych czynników osobowości, pochodzą z badań leksykalnych, gdzie model pięcioczynnikowy został odkryty. Pionierskie badania leksykalne prowadzone były bowiem w języku angielskim (McCrae i O'Neale, 1996; Goldberg, 1992; Goldberg i inni, 1997), a następnie zadowalająco replikowane w języku niemieckim oraz holenderskim (McCrae i O'Neale, 1996; Goldberg, 1992; Goldberg i inni, 1997).

). Jednak kolejne badania prowadzone w językach niegermańskich wykazały poważne problemy z replikacją struktury Wielkiej Piątki (np. *Wielka Piątka*; *Wielka Piątka*; *Wielka Piątka*). Niektóre z tych badań wskazują na istnienie szóstego czynnika (*uczciwość-pokora* w modelu HEXACO, *Wielka Piątka*; *Wielka Piątka*);

), natomiast inne wskazują na siedem lub nawet osiem czynników (por. ;). Z drugiej strony nowe szeroko zakrojone badania leksykalne pokazują, że przy zastosowaniu systematycznych porównań taksonomii z kilkunastu języków świata jedynie trzy pierwsze czynniki (ekstrawersja, ugodowość i sumienność) można uznać za w pełni replikowalne (; por. ;). Badania te wskazują także na wysoką replikowalność rozwiązania z dwoma ogólnymi czynnikami osobowości (por. ; ;).

Poza liczbą podstawowych wymiarów innym kluczowym założeniem modelu Wielkiej Piątki jest teza, że pięć czynników to wymiary ortogonalne i jako takie konstytuują one najwyższy poziom organizacji cech osobowości (). Jednak badania wskazują, że cechy Wielkiej Piątki wcale nie są od siebie niezależne. Ich skorelowanie zostało stwierdzone zarówno w badaniach leksykalnych (por.), jak też w badaniach kwestionariuszowych (np.), gdzie ich interkorelacje nierzadko przekraczały poziom 0,40 lub nawet 0,50 (por. ;). Ponadto korelacje te często tworzyły określony wzorzec, sugerujący istnienie tzw. *czynników wyższego rzędu* ().

Innym klasycznym problemem związanym z modelem Wielkiej Piątki jest teoretyczne znaczenie cech, a w zasadzie brak tego znaczenia. Model Wielkiej Piątki był często krytykowany za wyłącznie opisowy i ateoretyczny charakter (, ; ;). Z jednej strony trzeba zauważyć, że owe pięć czynników rozpatrywano z różnych perspektyw teoretycznych (np. ;), a w nurcie kwestionariuszowym zaczęto traktować je w kategoriach wyjaśniających, głównie jako biologicznie uwarunkowane tendencje (;). W pewnym momencie McCrae i Costa (,) na bazie Pięcioczynnikowego Modelu Osobowości (*Five Factor Model*) stworzyli Pięcioczynnikową Teorię Osobowości (*Five Factor Theory*). Z drugiej jednak strony, wielu badaczy wyrażało wątpliwości dotyczące przewyżczenia przez pięcioczynnikowy model wyłącznie opisowego charakteru, a niektórzy krytykowali też całą Pięcioczynnikową Teorię Osobowości (;).

W gruncie rzeczy istnieją podstawy by sądzić, że – wskazywane jako walory modelu Wielkiej Piątki – możliwości integracji różnych koncepcji teoretycznych (; ; , ;), biologiczne podstawy (;) czy relacje z zaburzeniami osobowości (por.) dadzą się znacznie lepiej ująć w ramach koncepcji cech wyższego rzędu Wielkiej Piątki niż cech samej

Dwa czynniki wyższego rzędu Wielkiej Piątki zostały zreplikowane, a następnie zreinterpretowane przez DeYounga i in. (). Alfa została nazwana *stabilnością* (*stability*), gdyż ta metacecha dotyczy stabilności funkcjonowania w sferze emocjonalnej (stabilność emocjonalna), motywacyjnej (sumienność) oraz społecznej (ugodowość). Z kolei beta została nazwana *plastycznością* (*plasticity*), gdyż odzwierciedla behawioralną (ekstrawersja) i poznawczą (intelekt/otwartość) plastyczność i elastyczność, związaną z tendencją do eksplorowania i dobrowolnego angażowania się (behawioralnie i poznawczo) w nowe doświadczenia.

Koncepcja jednego ogólnego czynnika osobowości

Idea pojedynczego, ogólnego czynnika osobowości, analogicznego do czynnika g w strukturze zdolności poznawczych (inteligencji), była postulowana już przez Galtona i Weba (1869; 1905). Analogię tę zastosował również Hofstee (1947), określając ów czynnik mianem czynnika p i przypisując mu szeroki zakres cech pożądaných społecznie. Musek (1957) wprowadził pojęcie ogólnego czynnika osobowości (*general factor of personality*, GFP) jako podstawowej dyspozycji integrującej najbardziej ogólne, niekognitywne wymiary osobowości (1957; 1960, 1962). Pozytywny biegun tego czynnika wiąże się optymalną konfiguracją wszystkich funkcjonalnych aspektów osobowości, natomiast na negatywny biegun składa się zestaw właściwości potencjalnie dysfunk-

cjonalnych i związanych ze skłonnością do zaburzeń osobowości i innych postaci psychopatologii (). Według Muska () powyżej pięciu czynników osobowości znajduje się poziom dwóch cech wyższego rzędu, a ponad nimi, na samym szczycie hierarchicznie zorganizowanej struktury cech osobowości jest GFP, który charakteryzuje się wysokim (*versus* niskim) nasileniem stabilności/alfy i plastyczności/bety (;).

Za istnieniem GFP przemawia wiele wyników badań, w których używano różnych narzędzi pomiaru pięciu czynników osobowości, a także innych kwestionariuszy osobowości, temperamentu oraz inwentarzy przeznaczonych do badania zaburzeń osobowości (; ; ; ; , , , ; ;). Jest to o tyle istotne, że Rushton i Irwing () najpierw stwierdzili istnienie GFP w metaanalizie danych, które doprowadziły Digmana do odkrycia alfy i bety, a następnie dowodzili, że GFP zajmuje najwyższe miejsce w hierarchicznej strukturze osobowości niezależnie od modelu czy koncepcji ().

Również w badaniach leksykalnych pojawiła się koncepcja jednego, ogólnego czynnika (por. ; ;), który nazywano *ewaluacją* (*evaluation*; ;), *właścicielami pożądanymi społecznie* (*socially desirable qualities*,) albo *cnotą* (*virtue*,). Czynniki te ujawniały się zwykle jako pierwszy w nierotowanej strukturze w analizie czynnikowej, obejmował szeroki zakres cech poświadczanych społecznie (;) i wykazywał wysoką, międzykulturową replikowalność ().

Teoretyczny potencjał metacech

Badania wykazały, że interkorelacje cech Wielkiej Piątki nie tylko występują systematycznie, ale mogą też posiadać substancjalne znaczenie. Okazuje się, że modele metacech wnoszą pewną nową jakość do opisu osobowości oraz do jej zrozumienia i wyjaśnienia. Metacechy opisują bardzo ogólne wzorce zachowań i doświadczeń (). Ten poziom opisu może być odpowiedni dla analizy, zrozumienia i predykcji innych ogólnych (*broad*) zmiennych.

W przypadku alfy/stabilności i bety/plastyczności przykładem może być konformizm (), osiągnięcia zawodowe () czy ogólny wzorzec związków z danymi behawioralnymi: plastyczność wiąże się z zaangażowaniem w pewne zachowania, natomiast stabilność – z powstrzymywaniem się od pewnych zachowań (). Z kolei GFP silnie

wiąże się z aprobatą społeczną, satysfakcją z życia i dobrostanem (), samooceną (;) czy inteligencją emocjonalną (). Uwagę zwracają również stwierdzane relacje metacech z zaburzeniami osobowości. GFP został zatem zinterpretowany jako ogólny czynnik zdrowia psychicznego (; ; por. ,), a jego przeciwny biegun interpretowano jako ogólny czynnik zaburzeń osobowości (, ; por.). Chociaż dysfunkcjonalne właściwości identyfikowane były na obu biegunach wymiarów Wielkiej Piątki, to ten psychopatologiczny potencjał jest rzeczywiście wyraźnie silniejszy w przypadku wysokiej neurotyczności oraz niskiego poziomu ekstrawersji, intelektu/otwartości, ugodowości i sumienności, szczególnie kiedy czynniki te są rozpatrywane łącznie (por. , ; ;). Z kolei alfa/stabilność i beta/plastyczność wiążą się z dwiema szerokimi klasami psychopatologii (w tym zaburzeń osobowości): problemami eksternalizującymi (np. impulsywność, agresywność) oraz internalizującymi (np. depresyjność, lęk, por. ; ; ;).

Metacechy zostały odkryte zarówno w nurcie leksykalnym, jak i kwestionariuszowym dzięki zastosowaniu różnych wariantów analizy czynnikowej. Wydaje się jednak, że nie tylko nie są one artefaktami, ale zawierają w sobie potencjał teoretyczny porównywalny lub nawet przekraczający potencjał modelu Wielkiej Piątki (por. ,). Warto w tym kontekście zwrócić szczególną uwagę na dwie kwestie: 1) biologiczne podłoże metacech oraz 2) możliwości ich integracji z wieloma innymi konstruktami wypracowanymi w teoriach osobowości, emocji i motywacji.

Metacechy pozwalają na uchwycenie uniwersalności cech osobowości (;) oraz ich biologicznego podłoża. Zdaniem () stabilność i plastyczność to cechy w dużej mierze dziedziczne, lub przynajmniej ujawniające się wcześniej w ontogenezie. Badania z zakresu genetyki behawioralnej wskazują, że rzeczywiście są one uwarunkowane genetycznie (;). Ponadto według DeYounga i in. () stabilność jest związana z funkcjonowaniem systemu serotonergicznego, natomiast plastyczność wiąże się z systemem dopaminergicznym (;). Autorzy zastrzegają, że neurobiologiczne podłoże stabilności i plastyczności prawdopodobnie nie ogranicza się do serotoniny i dopaminy, ale zakres działania w mózgu tych neurotransmiterów i neuromodulatorów jest tak szeroki, że mogą one oddziaływać na osobowość na tak ogólnym poziomie organizacji jak poziom metacech (;).

Biologiczne podłoże postulowane jest także w przypadku GFP (; ;). Czynniki te mają być efektem

selekcji naturalnej cech pożądaných społecznie, które ułatwiają funkcjonowanie w szerokim zakresie sytuacji życiowych. Rushton i in. () ;) odwołują się wprost do teorii ewolucji Darwina i socjobiologii Wilsona, łącząc GFP ze strategią reprodukcyjną K (*K-strategy*). Jednak biologiczne źródła GFP mają się wiązać się nie tylko z podłożem ewolucyjnym i genetycznym (;), ale także neuropsychologicznym (;). Badania Zawadzkiego i Strelaua () wskazują, że GFP jest nasycony przede wszystkim cechami temperamentu zlokalizowanymi w obrębie neurotyczności oraz ekstrawersji (por.), co zdaniem tych autorów pozwala powiązać ten czynnik z biologicznym mechanizmem aktywacji. Podobna interpretacja wskazuje na siłę układu nerwowego Pawłowa jako podstawę GFP ().

Jeśli chodzi o drugą ze wskazanych powyżej kwestii, to wydaje się, że w porównaniu do modelu pięciu podstawowych czynników osobowości modele metacech stwarzają znacznie bardziej dogodną płaszczyznę dla integracji różnych modeli cech osobowości () oraz dla połączenia opisowych modeli cechowych z koncepcjami teoretycznymi o wyjaśniającym charakterze (; ; por.). Już dostrzegł w odkrytych przez siebie dwóch cechach wyższego rzędu możliwość przewyciężenia opisowego, ateoretycznego charakteru pięcioczynnikowej taksonomii osobowości. Wskazał teoretyczne powiązania alfy (czynnik socjalizacji) i bety (czynnik rozwoju osobowego) z klasycznymi nurtami psychologii osobowości (zarówno psychoanalizą i behawioryzmem, jak i psychologią humanistyczną). Ponieważ alfa i beta reprezentują bardzo ogólne konstrukty osobowości, to – zdaniem – owa możliwość połączenia cechowego opisu osobowości z różnymi koncepcjami teoretycznymi obejmuje także dynamiczne konstrukty z wielu innych koncepcji, w tym między innymi podstawowe motywy *zainteresowania społecznego* i *dążenia do mocy* Adlera, *wspólnoty i sprawstwa* Bakana oraz *intymności i siły* McAdamsa (). Inny przykład to asymilacja i akomodacja, będące podstawowymi procesami rozwoju dziecka w teorii Piageta ().

Terminy *stabilność* i *plastyczność* DeYoung i in. () zaczerpnęli z komputerowego modelowania sieci neuronowych. Analizy Grossberga () wskazują, że każdy złożony system przetwarzania informacji, aby mógł skutecznie funkcjonować w zmieniającym się środowisku, potrzebuje dwóch różnych subsystemów: jednego odpowiedzialnego za utrzymywanie stabilności i drugiego odpowiedzialnego za plastyczność i przystosowanie do nowości (). Podobnie, wychodząc z perspektywy analiz struktur narracji obecnych w mitach i religii, DeYoung i in. (;) postulują istnienie dwóch fundamentalnych potrzeb człowieka: potrzeby utrzymywania stabilności funkcjonowania psychospołecznego oraz potrzeby eksplorowania i adaptacji do nowości i zmian. Ostatnio DeYoung

() stworzył Cybernetyczną Teorię Wielkiej Piątki (*Cybernetic Big Five Theory*), której podstawą jest istotne znaczenie stabilności i plastyczności.

Owe możliwości integracyjne metacech dotyczą także wielu innych konstruktów osobowościowych (; ;), na przykład *kontroli ego* i *odporności ego* Blocka (; zob. ;) czy cech interpersonalnych Wigginsa (; ;). Dotyczy to również integracji modeli osobowości z modelami temperamentu (por. ; ;), emocji i motywacji (). Na przykład badania Muska () wskazują na silne dodatnie relacje GFP z emocjonalnością pozytywną oraz ujemne z emocjonalnością negatywną. Z drugiej strony, sugeruje, że oba wymiary afektu mogą stanowić emocjonalny fundament odpowiednio bety i (odwrotnie) alfy (por.).

Relacje wskazane powyżej stanowią jednak bardziej sugestie niż gruntownie opracowane propozycje teoretyczne. Integracja wiedzy pochodzącej z badań nad podstawowymi wymiarami osobowości z wiedzą na temat innych sfer funkcjonowania psychologicznego jest w dalszym ciągu wyzwaniem, które nie doczekało się jeszcze w pełni satysfakcjonujących rozwiązań.

PROBLEMY KONCEPCJI METACECH OSOBOWOŚCI

Wyniki badań wskazujące na istnienie metacech osobowości wyznaczyły nowy interesujący kierunek badań nad strukturą osobowości. Metacechy zostały odkryte niezależnie w obu kluczowych dla powstania i rozwoju modelu Wielkiej Piątki tradycjach badawczych – nurcie kwestionariuszowym i leksykalnym. Problemem pozostaje jednak to, czy są to te same metacechy. Kolejnymi problemami wymagającymi wyjaśnienia są: relacje pomiędzy dwiema metacechami, niejasny status jednego ogólnego czynnika osobowości, a także relacje między konstruktem metacechy a typem osobowości.

Dwie metacechy czy jeden ogólny czynnik na szczycie struktury osobowości?

Zwolennicy koncepcji dwóch metacech przekonują, że cechy Wielkiej Piątki nie są ortogonalne (;). Ich wzajemne skorelowanie doprowadziło do odkrycia dwóch cech wyższego rzędu – alfy/stabilności i bety/plastyczności. Zwolennicy koncepcji jednego czynnika osobowości proponują podobne rozumowanie na poziomie dwóch cech wyższego rzędu (;). Otóż w niektórych badaniach owe metacechy okazują się również sko-

relowane (; ; ; ;
,), co sugeruje istnienie czynnika jeszcze wyższego rzędu,
czyli GFP (; ,).

Koncepcja ogólnego czynnika osobowości napotkała wiele głosów krytycznych,
popartych badaniami, które kwestionowały istnienie GFP (

; ; ;
; ;
; por.). Wyniki tych badań dowodziły, że GFP jest arte-
faktem statystycznym (), rodzajem czynnika metody, wynikającego ze
zniekształceń spowodowanych potrzebą aprobaty społecznej ()
lub innej zmiennej zniekształcającej odpowiedzi. Ponadto Revelle i Wilt ()
przekonują, że GFP odnajdywany w wielu badaniach nie jest tak naprawdę taki
ogólny. Obecnie trwa dość intensywna debata nad statusem GFP (por.),
gdyż powyższe głosy spotkały się z kontrargumentami zwolenników substancjalnej
natury ogólnego czynnika (; ; ;
).

Krytyka nie ominęła także alfy/stabilności i bety/plastyczności (;
; ; ;
;). Podobnie jak w przypadku GFP skupiła się ona
na podważaniu substancjalnego znaczenia dwóch metacech i dowodzeniu, że są one
artefaktami metody, związanymi przede wszystkim z tendencjami do zniekształca-
nia odpowiedzi (*response bias*) w badaniach kwestionariuszowych (;
; por.). Jednak generalnie głosy krytycz-
ne wobec alfy/stabilności oraz bety/plastyczności były wyraźnie mniej liczne niż
w przypadku GFP, a wyniki badań podważających istnienie dwóch metacech były
dużo mniej jednoznaczne. Ponadto znaczna część badań dowodzących istnienia GFP
jednocześnie potwierdzała istnienie alfy i bety (np. ; ;
; ;). Natomiast nie
które badania potwierdzające alfę i betę, zarazem kwestionowały istnienie GFP (;
; ; ;).

Kluczowe w tym świetle okazały się badania DeYounga () wykorzystujące
więcej niż jednego informatora (samoopis osób badanych oraz szacowanie ich cech
przez inne osoby) oraz dwa narzędzia pomiaru Wielkiej Piątki. Zastosowanie pro-
cedury *wielu cech, wielu informatorów, wielu narzędzi* (*multitrait, multiinformant,*
multiinstrument) nie tylko potwierdziło istnienie alfy/stabilności i bety/plastyczno-
ści, ale też wykazało, że te dwie metacechy nie stanowią artefaktu metody czy wy-
niku działania zmiennej zniekształcającej pomiar (*response bias*). Natomiast zgodnie

z założeniami i wynikami analiz artefaktem okazał się związek dwóch metacech, bowiem w modelach ze zmiennymi latentnymi i wieloma informatorami (*multi-informant models*) alfa/stabilność i beta/plastyczność nie były ze sobą skorelowane. Podobne wyniki uzyskano też w innych badaniach (; ;). Te empiryczne dowody ortogonalności alfy/stabilności i bety/plastyczności w poważnym stopniu podważyły istnienie GFP jako czynnika znajdującego się na szczycie hierarchicznie zorganizowanej struktury osobowości. Z drugiej strony teoretyczne interpretacje GFP są interesujące, niezależnie od weryfikacji hierarchicznego statusu tego czynnika (por. ; ;). W każdym razie spór na ten temat w literaturze wciąż trwa (; ;).

Czy metacechy w tradycji leksykalnej i kwestionariuszowej to same metacechy?

Odkryte w badaniach leksykalnych dwa ogólne czynniki osobowości wyraźnie korespondują z dwiema cechami wyższego rzędu odkrytymi w nurcie kwestionariuszowym. Metacechy te w obu nurtach nazywa się czasami Wielką Dwójką (; ;). Warto też wspomnieć, że kluczowe dla odkrycia i weryfikacji alfy/stabilności i bety/plastyczności analizy , DeYounga i in. () oraz DeYounga () wykorzystywały m.in. narzędzia przymiotnikowe, stworzone na podstawie amerykańskich badań leksykalnych.

Pomimo tego tożsamość alfy (z nurtu kwestionariuszowego) i samoregulacji społecznej (z nurtu leksykalnego) oraz bety (z nurtu kwestionariuszowego) i dynamizmu (z nurtu leksykalnego) wymaga empirycznego potwierdzenia. Dotychczasowe badania nie są jednoznaczne. Wzorzec korelacji leksykalnej Wielkiej Dwójki z czynnikami Wielkiej Piątki czasami okazuje się niemal identyczny jak wzorzec związków alfy i bety z Wielką Piątką (), innym razem te wzorce zależności okazują się w mniejszym lub większym stopniu różne (;). Przeprowadzone przez Sauciera i in. () bezpośrednie analizy związków pomiędzy metacechami wywiedzionymi z obu tradycji nie przyniosły jednoznacznych rezultatów.

Jaka jest relacja między metacechami a typami?

Ujmowanie osobowości i różnic indywidualnych w kategoriach typów ma długą, sięgającą starożytności, tradycję. Co ciekawe jeszcze współcześnie badacze

nawiązują do stworzonej wówczas typologii Hipokratesa-Galena obejmującej cztery typy: melancholika, choleryka, flegmatyka oraz sangwinika (). Obecnie badacze typów osobowości rozumieją je zwykle jako konfiguracje cech-wymiarów osobowości () i często skupiają się na poszukiwaniu najczęściej występujących, podstawowych profili cech Wielkiej Piątki.

Poszukiwania te nawiązują do badań Blocka (;), stworzonych przez niego dynamicznych konstruktów kontroli ego i prężności ego oraz zidentyfikowanych przez niego trzech typów: *odpornego (resilient)*, *niedostatecznie kontrolującego się (undercontrolled)* i *nadmiernie kontrolującego się (overcontrolled)*).

Te trzy podstawowe typy uzyskiwano często także w analizach profili pięciu cech osobowości (;

; ; ; por. ;), przy czym typ odporny tworzyła konfiguracja niskiej neurotyczności, wysokiej sumienności i podwyższonej ekstrawersji (pozostałe czynniki średnio nasilone), typ nadmiernie kontrolujący się tworzyła wysoka neurotyczność, niska ekstrawersja (pozostałe czynniki przeciętne), a typ niedostatecznie kontrolujący się tworzyła niska sumienność i obniżona ugodowość (pozostałe czynniki blisko przeciętnej).

Przeniesienie akcentu z „wyzolowanych” cech osobowości na osobę i intraindywidualną organizację osobowości (profil współwystępujących cech) jest z pewnością ciekawe, a sama analiza podstawowych typów osobowości może być cennym uzupełnieniem analizy struktury cech (; por.). Z drugiej strony powstaje pytanie o relację między typami osobowości a metacechami osobowości, ponieważ jedne i drugie wiążą się z określonymi konfiguracjami cech Wielkiej Piątki. Dotychczasowe ustalenia nie dają podstaw do udzielenia odpowiedzi na to pytanie, bowiem w różnych badaniach typy budowane były przez nieco inne układy cech Wielkiej Piątki niż te, które tworzą metacechy.

PRÓBA ODPOWIEDZI NA PYTANIA I ROZWIĄZANIA PROBLEMÓW: KOŁOWY MODEL METACECH OSOBOWOŚCI

Poniżej prezentowany Kołowy Model Metacech Osobowości (CPM – *Circumplex of Personality Metatraits*) jest propozycją, która kontynuuje myślenie w kategoriach czynników wyższego rzędu, a zarazem częściowo rozwiązuje problemy, które pojawiły się w literaturze dotyczącej tych zagadnień. Jest on oparty na idei, że metacechy tworzą strukturę kołową.

Tradycja modeli kołowych w psychologii osobowości

W psychologii cech osobowości najczęściej przyjmuje się założenie o hierarchicznej strukturze cech. Według niego cechy zorganizowane są w kilka ogólnych wymiarów osobowości, a każdemu z tych podstawowych wymiarów przyporządkowany jest zestaw bardziej specyficznych i węższych treściowo cech niższego rzędu.

W psychologii cech osobowości zwykle przyjmuje się założenie, że cechy tworzą strukturę hierarchiczną, czyli są zgrupowane w kilka ogólnych wymiarów osobowości, a każdemu z tych podstawowych wymiarów przyporządkowany jest zestaw bardziej specyficznych i węższych treściowo cech niższego rzędu. Każda cecha niższego rzędu jest elementem tylko jednej cechy ogólnej. Hierarchiczną organizację cech przyjmuje się najczęściej w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości (O'Neale, 1950; Cattell, 1946; Eysenck, 1954), chociaż niektórzy z cytowanych autorów przyznają, że cechy poniżej poziomu Wielkiej Piątki nie tworzą prostej struktury hierarchicznej i cechy niższego rzędu mogą być związane z więcej niż jedną cechą podstawową, por. (McCrae i Costa, 1997);

(McCrae i Costa, 1997), podobnie jak w zdecydowanej większości innych modeli cechowych (np. Eysenck, 1954; Cattell, 1946). Również modele metacech Wielkiej Piątki (Costa i DeYounga i in., 2003) są modelami hierarchicznymi, ponieważ każda z cech Wielkiej Piątki jest przyporządkowana wyłącznie jednej metacecie: sumienność, ugodowość i stabilność emocjonalna konstytuują alfę, a ekstrawersja i otwartość – betę. Z kolei koncepcja GFP sytuuje ów czynnik na samym szczycie hierarchicznie zorganizowanej struktury cech osobowości.

Taki układ zależności między cechami nie jest jednak jedynym możliwym. Popularne w psychologii są również modele kołowe. Cechy są w tym ujęciu definiowane w relacji do innych cech, a relacje te są właśnie opisywane przez strukturę kołową. Zwykle owa struktura jest nałożona na dwa ortogonalne wymiary. Chociaż takie modele są węższe treściowo od modeli hierarchicznych, to jednak bardziej naturalnie – właśnie poprzez owe podstawowe, organizujące całą kołową strukturę wymiary – łączą się z dynamicznymi konstruktami teoretycznymi (np. *wspólnota i sprawstwo* w Kole Interpersonalnym (McCrae i Costa, 1997)).

Modele kołowe wykorzystywane są zarówno do ujęcia struktury cech osobowości, jak i innych konstruktów. Przykładami mogą być: koło motywacyjnie rozumianych wartości Schwartza (Schwartz, 1992) czy koło afektu (Russell i Fernald, 1987);

Istniejące w psychologii kołowe modele cech zwykle zawierają wybrane wymiary Wielkiej Piątki rozmieszczone w kole jako ortogonalne osie. W tym nurcie najpopularniejszym modelem jest Koło Interpersonalne (*Interpersonal Circumplex*) Wigginsa (Wiggins, 1979) rozpisane na dwóch niezależnych osiach:

dominacji (status) oraz *ciepła (wspólnota)*, w stosunku do których ekstrawersja i ugodowość stanowią wymiary zrotowane o 45° (). Inne modele kołowe zawierające cechy Wielkiej Piątki to: utworzony przez ekstrawersję i neurotyczność model Eysencka () czy model Gray'a (), w którym ekstrawersja i neurotyczność są wymiarami zrotowanymi o 30° (choć czasami schematycznie przedstawiane są też w rotacji 45°) w stosunku do podstawowych osi *impulsywności i lęku*. Wymienić można także „podwójnie-kołowe”, trójwymiarowe modele Peabody'ego–Goldberga (), złożone z ekstrawersji, ugodowości i sumienności (por.), oraz oparty o ekstrawersję, ugodowość i stabilność emocjonalną.

Modelem kołowym, który zawiera wszystkie czynniki pięcioczynnikowej taksonomii osobowości, jest model AB5C (*Abridged Big Five Dimensional Circumplex*) Hofstee, De Raada i Goldberga (). Model ten składa się z 10 kół, z których każde stanowi dwuwymiarową przestrzeń wyznaczoną przez dwa ortogonalne względem siebie czynniki Wielkiej Piątki oraz wypełnioną cechami niższego rzędu zależnymi od tych dwóch czynników podstawowych (por.).

Warto zauważyć, że pomysł kołowej organizacji cech osobowości pojawił się w literaturze również w odniesieniu do metacech. przedstawił kołowy układ zmiennych leksykalnych. Były to głównie przymiotniki, ale też krótkie frazy zawierające czasowniki i rzeczowniki, które ujawniały podwójne ładunki w rozwiązaniu dwuczynnikowym. Tymi dwoma czynnikami były wspomniane wyżej dwa ogólne czynniki leksykalne: *cnota* i *dynamizm* rozmieszczone w kole jako ortogonalne osie.

W pewnym sensie podobny pomysł zaproponował 10 lat wcześniej Becker (), który przedstawił rezultaty badań (przeprowadzonych za pomocą różnych kwestionariuszy osobowości) wskazujące na istnienie czynników wyższego rzędu osobowości oraz na ich kołową strukturę. Na tej podstawie Becker stworzył swój wieloaspektowy kołowy model osobowości, konstytuowany przez dwa niezależne względem siebie czynniki wyższego rzędu: *zdrowie psychiczne (mental health)* oraz *kontrolę zachowania (behavior control)*. O ile cechy te wydają się niezbyt dobrze korespondować z alfą/stabilnością oraz betą/plastycznością, to dwie kolejne zrotowane względem nich o 45 stopni: *adaptacja społeczna (social adaptation)* versus *rozhamowanie (unrestraint)* oraz *samoaktualizacja (self-actualisation)* versus *zahamowanie (inhibition)*, wykazują daleko idące pokrewieństwo (por.).

Model Beckera zakłada bowiem istnienie czterech dwubiegunowych czynników wyższego rzędu, tworzących oktanowe koło (osiem jednobiegunowych oktanów). Trzeba jednak zauważyć, że model Beckera nie opiera się na modelu Wielkiej Piątki. Aspektami czterech czynników wyższego rzędu jest w nim zestaw kilkudziesięciu

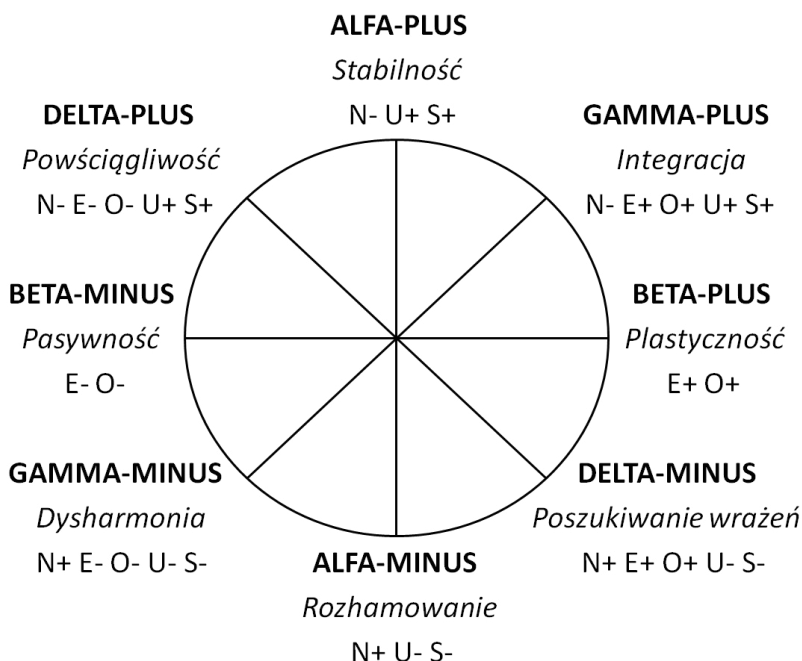
różnych konstruktów, wśród których znajdują się również cechy Wielkiej Piątki (za wyjątkiem ugodowości), przyporządkowane pojedynczo (a nie w konfiguracjach) określonym oktanom. Ponadto Becker wyrażał wątpliwości odnośnie tego, czy model pięcioczynnikowy jest modelem całościowym (*comprehensive*), dowodząc istnienia szóstego czynnika – *hedonizmu/spontanizacji versus orientacji na pracę*. Prezentowany poniżej Kołowy Model Metacech Osobowości (CPM) nawiązuje do tradycji Beckera (,) i pomysłu w myśleniu o strukturze metacech, choć wprost wyrasta z kwestionariuszowego nurtu badań nad Pięcioczynnikowym Modelem Osobowości.

Metacechy w Kołowym Modelu Metacech Osobowości

Pojęcie metacechy jest w psychologii osobowości rozumiane dwojako. Pierwsze znaczenie zostało określone przez Baumeistera i Tice (). Definiują oni metacechę jako cechę posiadania cechy, czyli stopnień „nacechowania” danej osoby daną cechą. W zupełnie innym znaczeniu pojęcie to zostało użyte przez i jest regularnie używane przez DeYounga i współautorów (; ;). Autorzy ci określenia „metacecha” używają w odniesieniu do czynników wyższego rzędu Wielkiej Piątki, a oba terminy – „metacecha” oraz „czynnik wyższego rzędu” – stosują zamiennie.

W tym artykule i w prezentowanym poniżej modelu pojęcia metacecha używamy w znaczeniu, jakim posługują się Digman oraz DeYoung i in. (; ; por.). Metcecha osobowości jest zatem cechą – wymiarem osobowości odnoszącym się do *różnic indywidualnych* w myśleniu, uczuciach i zachowaniach. Jednakże metacecha jest cechą szczególną. Z jednej strony jest to cecha najbardziej ogólna, znajdująca się na samym szczycie organizacji struktury cech osobowości, powyżej podstawowego jej poziomu, jaki tworzą cechy Wielkiej Piątki. Z drugiej strony zaś to cecha posiadająca szczególny potencjał teoretyczny, dzięki temu, że stwarza ona możliwości integracji różnych koncepcji oraz modeli osobowości temperamentu, emocji i motywacji. Metacechy mogą być zatem traktowane, jako konstytuująca ten poziom struktury osobowości, który stanowi szczególnie dogodną przestrzeń dla integracji strukturalnych modeli opisu osobowości z bardziej dynamicznymi i wyjaśniającymi konstruktami teoretycznymi (por.).

Proponowany poniżej model CPM częściowo rozwiązuje zarysowane powyżej problemy zarówno koncepcji Wielkiej Piątki, jak i koncepcji metacech. CPM opiera się na następujących tezach:

Rysunek 1. Kołowy Model Metacech Osobowości.

N = neurotyczność, E = ekstrawersja, O = otwartość na doświadczenia, U = ugodowość, S = sumienność; + oznacza dodatni biegun cechy, – oznacza ujemny biegun cechy.

Ortogonalne alfa i beta. Wymiary alfa i beta definiujemy zgodnie z dotychczasową literaturą na temat cech wyższego rzędu.

Alfa-plus (*stabilność*), w terminach Wielkiej Piątki opisana jako niska neurotyczność (N-), wysoka ugodowość (U+) oraz wysoka sumienność (S+), definiowana jest jako stabilność funkcjonowania w sferze emocjonalnej, motywacyjnej i społecznej (). Wyraża się ona w ogólnej tendencji do socjalizacji () i przejawia się przystosowaniem społecznym, etyczną postawą wobec świata oraz zdolnością do odraczania gratyfikacji, motywowania siebie i wytrwałością (por. ;).

Alfa-minus (*rozhamowanie*; N+, U-, S-) zawiera wysoki poziom tendencji antyspołecznych, których podłożem jest nie zrównoważenie, niska tolerancja na frustrację, agresywność i antagonizm w stosunku do ludzi, norm i zobowiązań społecznych (por. ;).

Beta-plus (*plastyczność*; E+, O+) zawiera poznawczą i behawioralną otwartość na zmiany i zaangażowanie w nowe doświadczenia, tendencję do eksplorowania

(), a także inicjatywę i inwencję w relacjach społecznych oraz orientację na rozwój osobisty (;).

Beta-minus (*pasyność*; E-, O-) oznacza apatyczność, submisywność w relacjach z ludźmi, bierność poznawczą i behawioralną, pewien rodzaj zahamowania i stagnację (por.).

Gamma, czyli reinterpretacja ogólnego czynnika osobowości. Istnienie ogólnego czynnika osobowości budzi poważne kontrowersje i dyskusje (np.

; ; ;). Sądźmy, że liczne badania dotyczące znaczenia GFP zawierają wiele trafnych ustaleń, jednocześnie uważamy, że większość kontrowersji związanych z tym konstruktem wynika z niewłaściwego statusu nadawanego temu czynnikowi w strukturze osobowości. W modelu CPM ogólny czynnik osobowości został zreinterpretowany, dzięki czemu zachowuje zasadne intuicje i nadzieje pokładane w nim przez jego zwolenników, ale unika słabości wskazywanych przez jego przeciwników.

Sądźmy bowiem, że nie jest to czynnik ulokowany nad alfą i betą w strukturze hierarchicznej, ale że sytuuje się on na tym samym poziomie co alfa i beta w strukturze kołowej (por.). GFP jest jedną z dwóch możliwych kombinacji alfy i bety (stabilność i plastyczność *versus* rozhamowanie i pasyność). Odpowiednikiem GFP w modelu CPM jest gamma. Empirycznie ustalone korelaty GFP (np.

;) ujawniają znaczenie gammy, którą proponujemy nazwać *integracją*, ponieważ integruje ona wszystkie funkcjonalne właściwości osobowości.

Gamma-plus (*integracja*) stanowi zatem optymalną konfigurację wszystkich pięciu czynników osobowości (N-, E+, O+, U+, S+) i wyraża się dobrostanem, serdecznym i prospołecznym stosunkiem do ludzi, równowagą i harmonią zarówno intra-, jak i interpersonalną, otwartością na świat w całym jego bogactwie, a jednocześnie efektywnością w realizacji ważnych celów (por. ; ; ;). W związku z tym ta metacecha wiąże się także z wysokim poziomem zdrowia mentalnego (por.).

Gamma-minus (*dysharmonia*; N+, E-, O-, U-, S-) oznacza niedostępność (nieufność, chłód, dystans) w relacjach interpersonalnych oraz depresyjność, pesymizm i niski poziom dobrostanu psychicznego i fizycznego (por. ;). Wiąże się ona bowiem z najbardziej dysfunkcyjną (szczególnie w perspektywie intrapsychicznej) konfiguracją cech osobowości i w związku z tym ze skłonnością do problemów psychicznych (por. ; ;).

Delta, czyli predykcja brakującej metacechy. W wielu badaniach zarówno alfa/stabilność, jak i beta/plastyczność okazywały się związane z innymi zmiennymi,

ale korelacje te miały odmienne znaki. Na przykład w badaniach DeYounga i in. () konformizm korelował dodatnio ze stabilnością i ujemnie z plastycznością, natomiast impulsywność i zachowania eksternalizujące korelowały ujemnie ze stabilnością i dodatnio z plastycznością (;). Taki wzorzec zależności może sugerować istnienie czwartej metacechy, którą nazywaliśmy deltą. Owa metacecha jest też przewidywana przez logikę struktury kołowej, w której swoje miejsce znalazły już alfa, beta i gamma (zob. , s. 501–502). Wydaje się, że znaczenie psychologiczne cechy będącej kombinacją wysokiej stabilności i niskiej plastyczności można ująć w nazwie *powściągliwość*.

Deltę-plus (*powściągliwość*) tworzy kombinacja wysokiej ugodowości, sumienności, stabilności emocjonalnej oraz introwersji i niskiej otwartości na nowe doświadczenia (N-, E-, O-, U+, S+). Cecha ta wiąże się z niską emocjonalnością (zarówno negatywną, jak i pozytywną), wysoką kontrolą zachowania, tendencją do dostosowywania się (por. ;), konformizmem (por. ;) i konwencjonalizmem.

Delta-minus (*poszukiwanie wrażeń*) to kombinacja niskiej ugodowości, niskiej sumienności, neurotyczności oraz ekstrawersji i wysokiej otwartości (N+, E+, O+, U-, S-). Wiąże się ona z szeroko pojętą impulsywnością, wysoką labilnością emocjonalną, poszukiwaniem stymulacji, tendencją do dominowania i ekspansywnością w relacjach międzyludzkich (por. ; , ;).

Zatem CPM zakłada istnienie czterech dwubiegunowych metacech osobowości (lub ośmiu jednobiegunowych). Obok dwóch podstawowych, alfy i bety, są to: gamma oraz delta. Znaczenie psychologiczne alfy i bety jest bliskie temu, jakie zostało nadane przez DeYounga i in. () oraz . A zatem alfa to stabilność związana z ogólną podatnością na socjalizację, beta to plastyczność związana z tendencją do ekspresji i rozwoju własnych zdolności i talentów. Z kolei gamma i delta to odpowiedniki dwóch podstawowych cech wyższego rzędu w modelu Beckera (,). Zatem gamma wiąże się z poziomem zdrowia mentalnego, natomiast delta z kontrolą zachowania. Model CPM pozwala zintegrować zarówno te modele, jak i inne propozycje teoretyczne.

Podczas gdy alfa i beta mogą być opisywane w terminach cech wyższego rzędu albo traktowane jako superczynniki (), gamma i delta są pochodnymi kombinacji alfy i bety. Dlatego gamma i delta posiadają szerszą treść psychologiczną i korespondują z typami osobowości (por.). Pojęcie metacechy obejmuje wszystkie cztery wymiary i pozwala traktować je jako komponenty tego samego modelu. Dlatego w modelu CPM pojęcie metacechy nabywa specjalnego znaczenia. Warto zauważyć, że w psychologii wiele modeli kołowych zakłada istnienie dwóch ortogonalnych wymiarów, które są bardziej podstawowe,

ale mniej złożone w swoim psychologicznym znaczeniu niż pozostałe wymiary (np. α_1 ; α_2 ; α_3).

Integracja tradycji kwestionariuszowej i leksykalnej

Jak wspomniano wyżej, tożsamość leksykalnej Wielkiej Dwójki z α_1 i β_1 wprowadzie wydaje się bardzo prawdopodobna (α_1 ; β_1), jednak wymaga jeszcze empirycznego potwierdzenia, ponieważ dotychczasowe wyniki badań nie są jednoznaczne (α_1 ; β_1 ; α_2 ; β_2). Ta niejednoznaczność może wynikać z trzech powodów. Po pierwsze, w analizach korelacji leksykalnej Wielkiej Dwójki z czynnikami Wielkiej Piątki stosowano różne (użytkiwane w tych badaniach leksykalnych) warianty modelu pięcioczynnikowego lub modelu sześcioczynnikowego, a także czasem różne metody pomiaru Wielkiej Piątki. Po drugie, jak wskazuje DeYoung (2007), z powodu zasadniczo społecznej funkcji języka leksykony zawierają nieproporcjonalnie dużą liczbę słów opisujących społeczną formę stabilności (ugodowość), w porównaniu z jej postacią motywacyjną (sumienność) i emocjonalną (niska neurotyczność), podczas gdy kwestionariuszowy czynnik wyższego rzędu uwydatnia szczególnie niską neurotyczność. Po trzecie, pomimo tego, że zwykle dwa ogólne czynniki stwierdzane w różnych badaniach leksykalnych traktuje się jako tę samą Wielką Dwójkę, to słowa ładujące te czynniki nie są jednak semantycznie tożsame. Nie dotyczy to tylko czynnika cnoty/moralności/społecznej przyzwoitości/społecznej samoregulacji, którego dość różnorodne nazewnictwo samo w sobie jest zastanawiające, ale także czynnika dynamizmu. Analizy treściowe czynników leksykalnej Wielkiej Dwójki oraz ich korelacji z pięcioma czynnikami (oraz innymi zmiennymi, por. DeYoung i in., 2007) uzyskiwanymi w cytowanych wyżej badaniach sugerują, że analizy leksykalne nie zawsze doprowadzają do replikacji odpowiedników α_1 i β_1 . Czasami w tych badaniach mogą ujawniać się odpowiedniki δ_1 i γ_1 lub kombinacje metacech postulowanych przez model CPM.

Możliwości integracji z innymi modelami z obszaru psychologii osobowości, emocji i motywacji

Jak wspomniano powyżej, jedną z zalet metacech jest potencjał integracji różnych modeli teoretycznych. CPM posiada w tym kontekście szczególne walory. Dodanie do α_1 i β_1 dwóch kolejnych metacech, wraz z założeniem o ich kołowej organizacji, pozwala bowiem istotnie zwiększyć zarówno potencjał integracyjny, jak i możliwości teoretyczne modelu metacech.

Po pierwsze, wyróżnienie gammy pozwala na dogodniejsze ujęcie i zintegrowanie ustaleń empirycznych dotyczących znaczenia GFP (np. *McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*); *Strus i in., 2014*) ze zgromadzoną wiedzą na temat alfy i bety. Dodanie delty stwarza zaś możliwość spójnej interpretacji tych wyników badań, które wykazują różne co do znaku związki alfy i bety z innymi zmiennymi. Na przykład w kontekście modelu CPM gamma stanowi dogodny punkt wyjścia do analiz osobowościowego podłoża dobrostanu, zdrowia psychicznego i ogólnych predyspozycji do zaburzeń osobowości (por. *McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*). Wspólnie z deltą pozwala zaś na zróżnicowanie tendencji internalizujących i eksternalizujących (por. *McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*; *Strus i in., 2014*). Sama delta pozwala ująć tendencje konformistyczne (*McCrae i Soto, 2015*) i wysoką kontrolę zachowania (*McCrae i Soto, 2015*) jako właściwości charakterystyczne dla dodatniego bieguna tej ogólnej cechy, której ujemny biegun tworzą impulsywność, poszukiwanie doznań, hedonizm i ekspansywność (por. *McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*).

Po drugie, gamma i delta wzbogacają postulowane dotychczas możliwości integracji metacech z dynamicznymi i wyjaśniającymi konstruktami teoretycznymi. Przykładem mogą być konstrukty kontroli ego (pokrewieństwo z deltą-plus) oraz odporności ego (bliskiej znaczeniowo gammie-plus) z teorii Blocka (*Block, 1961*; por. *Strus i in., 2014*), albo temperamentalne wymiary impulsywności, której podstawą jest *Behavioral Approach System* (delta-minus), oraz lęku, którego podstawą jest *Behavioral Inhibition System* (gamma-minus) z teorii Graya (*Gray, 1990*).

Po trzecie, wiele ważnych i popularnych w psychologii modeli cech osobowości i temperamentu (*McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*), emocji (*McCrae i Soto, 2015*; *Strus i in., 2014*; *Strus i in., 2014*) i motywacji (*McCrae i Soto, 2015*) to modele kołowe, które bardzo dobrze korespondują z modelem CPM. Ta zbieżność oznacza, że każdy z wymienionych modeli można po odpowiednim zrotowaniu dopasować do przestrzeni CPM w taki sposób, że konstrukty zakładane przez te modele będą wykazywać spójne związki ze sobą. W ten sposób model CPM, jako model najbardziej ogólnych cech osobowości, stwarza możliwości integracji dyspozycji osobowościowych, temperamentalnych, emocjonalnych i motywacyjnych.

W terminach integracyjnego, trzypoziomowego modelu osobowości McAdamsa i Pals (*McCrae i Soto, 2015*) można powiedzieć, że model CPM dostarcza swojego rodzaju pomostu pomiędzy cechami zlokalizowanymi na pierwszym poziomie i umiejscowionymi na poziomie drugim charakterystycznymi przystosowaniami. W szczególności model CPM pozwala na systematyczny opis tego, jak konfiguracje pięciu podstawowych cech osobowości (reprezentowane w metacechach) warunkują specyficzne wzorce emocji, motywacji, stylów tożsamości czy innych charakterystycznych przystosowań (por. *McCrae i Soto, 2015*).

Próba połączenia tradycji cech i typów

W modelu CPM dogodne staje się także analizowanie osobowości w kategoriach typów. Można w tym modelu zlokalizować replikowane w literaturze na podstawie konfiguracji pięciu czynników trzy typy osobowości (; ;). Typ odporny odpowiadałby gammie-plus, nadmiernie kontrolujący się – gammie-minus, natomiast niedostatecznie kontrolujący się – delcie-minus. Warto przy tym zwrócić uwagę na trzy kwestie.

Po pierwsze, w niektórych badaniach te trzy typy tworzą konfigurację wysokich bądź niskich wyników w prawie wszystkich pięciu czynnikach (; por. ;). Typ odporny ujawnia się czasami w konfiguracji: N-, E+, O+, U+, S+, typ nadmiernie kontrolujący się w profilu: N+, E-, O-, U-, S-, a typ niedostatecznie kontrolujący się w konfiguracji: N+, E+, O+, U-, S- (). Takie profile w pełni odpowiadają gammie-plus, gammie-minus i delcie-minus.

Po drugie, w świetle tych konfiguracji wątpliwa staje się nazwa typu nadmiernie kontrolującego się. Typ ten często zawiera niską sumiennność (związaną z samokontrolą), a cały profil tego typu jest przeciwny do typu odpornego, a nie do typu niedostatecznie kontrolującego się. Typ nadmiernie kontrolujący bywa nazywany w literaturze typem *niepożądanym* (*nondesirable*, por. ; ;), co wydaje się już znacznie lepszą nazwą. Naszym zdaniem najbardziej właściwa nazwa to ta zaproponowana przez Zawadzkiego i Strelaua () dla jednego z typów temperamentu, który jednak równie dobrze pasuje jako nazwa typu osobowości, czyli typ *nieodporny* (*nonresilient*).

Po trzecie, model CPM przewiduje istnienie czwartego typu, odpowiadającego delcie-plus, który z racji na oczekiwaną konfigurację cech Wielkiej Piątki (N-, E-, O-, U+, S+) można byłoby nazwać właśnie typem „nadmiernie kontrolującym się” (por. ;). Podobny typ ujawniał się zresztą w niektórych badaniach jako trzeci, albo też pojawiał się jako piąty w rozwiązaniu z pięcioma typami osobowości (; ;).

Z kolei badania wskazują na możliwość istnienia dokładnie czterech podstawowych profili cech Wielkiej Piątki, które bardzo dobrze odpowiadają konfiguracjom przewidywanym przez model CPM. Jedynym problemem jest poziom ugodowości w typie niedostatecznie kontrolującym się (i w pewnym stopniu też nadmiernie kontrolującym się). Również w badaniach Zawadzkiego i Strelaua () nad typami temperamentu (wykorzystano kwestionariusz temperamentu FCZ-KT) potwierdzono istnienie czterech typów (*odporny*, *nieodporny*,

przestumulowany, niedostymulowany) dobrze korespondujących z czterema typami przewidywanymi przez model CPM. Powstaje zatem pytanie, dlaczego czwarty typ nie zawsze ujawnia się w badaniach wykorzystujących pomiary Wielkiej Piątki lub wykazuje małą spójność pomiędzy badanymi próbami lub metodami badawczymi (np. ;)?

Wydaje się, że mogą istnieć co najmniej trzy powody leżące u podstaw problemów z replikacją czwartego typu. Pierwszym z nich jest wiek osób badanych. Na bazie korelacji cech Wielkiej Piątki z wiekiem (wzrost ugodowości i sumienności, spadek neurotyczności, ekstrawersji i otwartości na doświadczenia, np.) można przewidywać, że typ nadmiernie kontrolujący się (wedle przyjętego tu nazewnictwa) najliczniej reprezentowany jest w starszej populacji (por.). W badaniach natomiast zwykle uczestniczą osoby dość młode. Po drugie, profil cech osobowości typu nadmiernie kontrolującego się jest najmniej wyrazisty. Można zakładać, że osoby introwertywne, mało otwarte na nowe doświadczenia, a przy tym emocjonalnie stabilne, ugodowe i sumienne są spośród innych typów prawdopodobnie najmniej psychologicznie wyraziste, a co za tym idzie, są najtrudniejsze do zdiagnozowania, gdyż dostarczają najmniej jednoznacznych przesłanek diagnostycznych, zwłaszcza w badaniach wykorzystujących metodę szacowania (). Po trzecie, procedura wyodrębniania typów jest nieco arbitralna, a badacze często koncentrują się na replikacji rozwiązania z trzema typami. Dotychczas nie istniały bowiem żadne przesłanki teoretyczne pozwalające na predykcję liczby i rodzaju typów osobowości jako konfiguracji cech Wielkiej Piątki. Model CPM dostarcza takich przesłanek.

CPM przewiduje rozwiązanie z czterema typami, które posiada już pewne wsparcie empiryczne. Co ciekawe rozwiązanie to koresponduje z klasyczną typologią temperamentu Hipokratesa–Galena: typ odporny/gamma-plus/sangwinik, typ nieodporny/gamma-minus/melancholik, typ niedostatecznie kontrolujący się/delta-minus/choleryk, typ nadmiernie kontrolujący się/delta-plus/flegmatyk.

pierwszy zaproponował typologię osobowości opartą na ortogonalnych osiach stabilności i plastyczności, zauważając, że koresponduje ona ze starożytną, grecką typologią humoralną. Nie powiązał jednak tej typologii ze współczesnymi badaniami nad typami osobowości, wywodzącymi się z koncepcji Blocka. Być może model CPM pozwoli też na rewizję samego pojęcia „typu”, a może nawet zastąpienie go pojęciem „metacechy”. Zgodnie z nowoczesnym, zapoczątkowanym przez Wundta rozumieniem typu (), w modelu CPM nie jest on już klasyfikującą zmienną nominalną, ale wymiarem (por. ;). Wymiar ten jest jednak na tyle ogólny, że pozwala nie tylko na kategoryzację, ale

również na ilościową ocenę występowania u jednostki najbardziej typowych, a więc najczęściej występujących u ludzi, całościowych konfiguracji cech osobowości.

PODSUMOWANIE

Model CPM stwarza nadzieję na integrację teoretyczną o bardzo szerokim zasięgu. Po pierwsze, stwarza podstawy integracji modeli osobowości, temperamentu, emocji, motywacji. Po drugie, umożliwia połączenie tradycji opisu osobowości w kategoriach *cech* z tradycją jej opisu w kategoriach *typów*. Po trzecie, ułatwia spójne połączenie cechowego (dyspozycyjnego) podejścia do osobowości z teoriami osobowości posługującymi się dynamicznymi i wyjaśniającymi konstruktami teoretycznymi (; ; por.). Oczekiwania te mają oczywiście na razie jedynie status hipotez. Potrzebne są badania, które empirycznie zweryfikują nadzieje stwarzane przez model CPM.

W 1995 Costa i McCrae w jednej z pierwszych dyskusji na temat modelu Wielkiej Piątki napisali:

„Czy sądzimy, że Pięcioczynnikowy Model Osobowości albo Inwentarz Osobowości NEO-PI-R () jest ostatnim słowem w zakresie badania osobowości? Oczywiście, że nie. Jest on, taką mamy nadzieję i wierzymy w to, modelem użytecznym, taksonomią adekwatną do potrzeb młodej nauki. Spodziewamy się, że w przyszłości stworzone zostaną lepsze narzędzia pomiarowe, bardziej wszechstronne modele i bardziej wnikliwe konceptualizacje, ale sądzimy, że badacze szybciej osiągną te cele, jeśli będą budować na obszernej już wiedzy o Pięcioczynnikowym Modelu Osobowości.”

Zgadzamy się w tym względzie z i wyrażamy nadzieję, że model CPM jest właśnie tym „bardziej wszechstronnym modelem”, który został zbudowany na fundamencie wyników badań i wiedzy zgromadzonej w paradygmacie Wielkiej Piątki.

BIBLIOGRAFIA

Alessandri, G., Vecchione, M. (2012). The higher-order factors of the Big Five as predictors of job performance. *Personality and Individual Differences*, 53, 779–784. DOI: 10.1016/j.paid.2012.05.037

- Alessandri, G., Vecchione, M., Donnellan, B. M., Eisenberg, N., Caprara, G. V., Cieciuch, J. (2014). On the cross-cultural replicability of the resilient, undercontrolled, and overcontrolled personality types. *Journal of Personality*, 82, 340–353. DOI: 10.1111/jopy.12065
- Allik, J., McCrae, R. R. (2004). Toward a geography of personality traits: Patterns of profiles across 36 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 13–28. DOI: 10.1177/0022022103260382
- Angleitner, A., Ostendorf, F., John, O. P. (1990). Towards a taxonomy of personality descriptors in German: A psycho-lexical study. Special Issue: Personality language. *European Journal of Personality*, 4, 89–118. DOI: 10.1002/per.2410040204
- Anusic, I., Schimmack, U., Pinkus, R., Lockwood, P. (2009). The nature and structure of correlations among big five ratings: The Halo-Alpha-Beta model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1142–1156. DOI: 10.1037/a0017159
- Asendorpf, J. B., Borkenau, P., Ostendorf, F., van Aken, M. A. G. (2001). Carving personality description at its joints: Confirmation of three replicable personality prototypes for both children and adults. *European Journal of Personality*, 15, 169–198. DOI: 10.1002/per.408
- Ashton, M. C., Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 150–166. DOI: 10.1177/1088868306294907
- Ashton, M. C., Lee, K., Perugini, M., Szarota, P., De Vries, R. E., Di Blas, L., Boies, K., De Raad, B. (2004). A six-factor structure of personality descriptive adjectives: Solutions from psycholexical studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 356–366. DOI: 10.1037/0022-3514.86.2.356
- Ashton, M. C., Lee, K., Goldberg, L. R., De Vries, R. E. (2009). Higher order factors of personality: Do they exist? *Personality and Social Psychology Review*, 13(2), 79–91. DOI: 10.1177/1088868309338467
- Barbaranelli, C. (2002). Evaluating cluster analysis solutions: An application to the Italian NEO Personality Inventory. *European Journal of Personality*, 16, S25–S41. DOI: 10.1002/per.449
- Baumeister, R. F., Tice, D. M. (1988). Metatraits. *Journal of Personality*, 56, 571–598. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1988.tb00903.x
- Bäckström, M. (2007). Higher-order factors in a Five-Factor Personality Inventory and its relation to social desirability. *European Journal of Psychological Assessment*, 23(2), 63–70. DOI: 10.1027/1015-5759.23.2.63
- Bäckström, M., Björklund, F., Larsson, M. R. (2009). Five-factor inventories have a major general factor related to social desirability which can be reduced by framing items neutrally. *Journal of Research in Personality*, 35, 335–344. DOI: 10.1016/j.jrp.2008.12.013
- Becker, P. (1998). A multifacets circumplex model of personality as a basis for the description and therapy of personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 12(3), 213–225. DOI: 10.1521/pedi.1998.12.3.213
- Becker, P. (1999). Beyond the Big Five. *Personality and Individual Differences*, 26, 511–530. DOI: 10.1016/S0191-8869(98)00168-8

- Biesanz, J. C., West, S. G. (2004). Towards understanding assessments of the Big Five: Multitrait-multimethod analyses of convergent and discriminant validity across measurement occasion and type of observer. *Journal of Personality*, 72, 845–876. DOI: 10.1111/j.0022-3506.2004.00282.x
- Block, J. (1971). *Lives through time*. Berkeley: Bancroft Book.
- Block, J. (1995). A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 187–215. DOI: 10.1037/0033-2909.117
- Block, J. (2001). Millennial contrarianism: The five-factor approach to personality description 5 years later. *Journal of Research in Personality*, 35, 98–107. DOI: 10.1006/jrpe.2000.2293
- Block, J. (2010). The five-factor framing of personality and beyond: Some ruminations. *Psychological Inquiry*, 21, 2–25. DOI: 10.1080/10478401003596626
- Block, J. H., Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. W: W. A. Collins (red.), *Development of cognition, affect, and social relations*, t. 13 (39–101). Mahwah: Erlbaum.
- Borsboom, D. (2006). The attack of the psychometricians. *Psychometrika*, 71(3), 425–440. DOI: 10.1007/s11336-006-1447-6
- Cattell, R. B. (1943). The description of personality: Basic traits resolved into clusters. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38, 476–506. DOI: 10.1037/h0054116
- Chang, L., Connelly, B. S., Geeza, A. A. (2012). Separating method factors and higher order traits of the Big Five: A meta-analytic multitrait-multimethod approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 408–426. DOI: 10.1037/a0025559
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1992a). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1992b). Four ways Five Factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665. DOI: 10.1016/0191-8869(92)90236-I
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1992c). Replay to Eysenck. *Personality and Individual Differences*, 13, 861–865. DOI: 10.1016/0191-8869(92)90002-7
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1995). Solid ground in the wetlands of personality: A reply to Block. *Psychological Bulletin*, 117(2), 216–220. DOI: 10.1037/0033-2909.117.2.216
- De Raad, B. (2009). Structural models of personality. W: P. J. Corr, G. Matthews (red.), *The Cambridge handbook of personality psychology* (s. 127–147). Nowy Jork: Cambridge University Press.
- De Raad, B., Barelds, D. P. H. (2008). A new taxonomy of Dutch personality traits based on a comprehensive and unrestricted list of descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 347–364. DOI: 10.1037/0022-3514.94.2.347
- De Raad, B., Barelds, D. P. H., Levert, E., Ostendorf, F., Mlacic, B., Di Blas, L., Hrebickova, M., Szirmak, Z., Szarota, P., Perugini, M., Church, A. T., Katigbak, M. S. (2010). Only three factors of personality description are fully replicable across languages: A comparison of 14 trait taxonomies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(1), 160–173. DOI: 10.1037/a0017184

- De Raad, B., Peabody, D. (2005). Cross-culturally recurrent personality factors: Analyses of three factors. *European Journal of Personality*, 19, 451–474. DOI: 10.1002/per.550
- De Raad, B., Perugini, M. (2002). Big Five factor assessment: Introduction. W: B. De Raad, M. Perugini (red.), *Big Five assessment* (s. 1–26). Seattle – Toronto – Bern – Gottingen: Hogrefe and Huber Publishers.
- De Raad, B., Perugini, M., Hrebickova, M., Szarota, P. (1998). Lingua franca of personality: Taxonomies and structures based on the psycholexical approach. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 212–232. DOI: 10.1177/0022022198291011
- De Raad, B., Perugini, M., Szirmak, Z. (1997). In pursuit of a cross-lingual reference structure of personality traits: Comparisons among five languages. *European Journal of Personality*, 11, 167–185. DOI: 10.1002/(SICI)1099-0984(199709)11:3<167::AID-PER286>3.0.CO;2-B
- De Vries, R. E. (2011). No support for a general factor of personality in a reanalysis of Van der Linden et al. (2010). *Personality and Individual Differences*, 50, 512–516. DOI: 10.1016/j.paid.2010.11.020
- DeYoung, C. G. (2005). *Cognitive ability and externalizing behavior in a psychobiological personality framework*. Niepublikowana praca doktorska. University of Toronto. Toronto.
- DeYoung, C. G. (2006). Higher-order factors of the Big Five in a multi-informant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1138–1151. DOI: 10.1037/0022-3514.91.6.1138
- DeYoung, C. G. (2010a). Toward a theory of the Big Five. *Psychological Inquiry*, 21, 26–33. DOI: 10.1080/10478401003648674
- DeYoung, C. G. (2010b). Impulsivity as a personality trait. W: K. D. Vohs, R. F. Baumeister (red.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (wydanie drugie, s. 485–502). Nowy Jork: Guilford Press.
- DeYoung, C. G. (2014). Cybernetic Big Five Theory. *Journal of Research in Personality*, w druku. DOI: 10.1016/j.jrp.2014.07.004
- DeYoung, C. G., Gray, J. R. (2009). Personality neuroscience: Explaining individual differences in affect, behavior, and cognition. W: P. J. Corr, G. Matthews (red.), *The Cambridge handbook of personality psychology* (s. 323–346). Nowy Jork: Cambridge University Press.
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B., Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33, 533–552. DOI: 10.1016/S0191-8869(01)00171-4
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B., Seguin, J. R., Tremblay, R. E. (2008). Externalizing behavior and the higher-order factors of the Big Five. *Journal of Abnormal Psychology*, 117, 947–953. DOI: 10.1037/a0013742
- Di Blas, L., Forzi, M. (1999). Refining a descriptive structure of personality attributes in the Italian language: The abridged Big Three circumplex structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 451–481. DOI: 10.1037/0022-3514.76.3.451
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417–440. DOI: 10.1146/annurev.ps.41.020190.002221
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factor of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246–1256. DOI: 10.1037/0022-3514.73.6.1246

- Donnellan, M. B., Robins, R. W. (2010). Resilient, overcontrolled, and undercontrolled personality types: Issues and controversies. *Social and Personality Psychology Compass*, 4, 1070–1083. DOI: 10.1111/j.1751-9004.2010.00313.x
- Erdle, S., Irwing, P., Rushton, J. P., Park, J. (2010). The General Factor of Personality and its relation to self-esteem in 628,640 internet respondents. *Personality and Individual Differences*, 48, 343–346. DOI: 10.1016/j.paid.2009.09.004
- Evans, D. E., Rothbart, M. K. (2009). A two-factor model of temperament. *Personality and Individual Differences*, 47, 565–570. DOI: 10.1016/j.paid.2009.05.010
- Eysenck, H. J. (1991). Dimensions of personality: 16, 5 or 3? – Criteria for a taxonomic paradigm. *Personality and Individual Differences*, 12, 773–790. DOI: 10.1016/0191-8869(91)90144-Z
- Eysenck, H. J. (1992). Four ways Five Factors are not basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 667–673. DOI: 10.1016/0191-8869(92)90237-J
- Eysenck, H. J., Eysenck, M. W. (1985). *Personality and individual differences. A natural science approach*. Nowy Jork: Plenum Press.
- Ferguson, E., Chamorro-Premuzic, T., Pickering, A., Weiss, A. (2011). Five into one doesn't go: A critique of the general factor of personality. W: T. Chamorro-Premuzic, S. von Stumm, A. Furnham (red.), *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences* (s. 162–186). West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. W: L. Wheeler (red.), *Review of personality and social psychology*, t. 2 (s. 141–165). Beverly Hills: Sage.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative „description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216–1229. DOI: 10.1037/0022-3514.59.6.1216
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 26–42. DOI: 10.1037/1040-3590.4.1.26
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26–34. DOI: 10.1037/0003-066X.48.1.26
- Goldberg, L. R., Somer, O. (2000). The hierarchical structure of common Turkish person-descriptive adjectives. *European Journal of Personality*, 14, 497–531. DOI: 10.1002/1099-0984(200011/12)14:6<497::AID-PER379>3.0.CO;2-R
- Gorbaniuk, O., Budzińska, A., Owczarek, M., Bożek, E., Juros, K. (2013). The factor structure of Polish personality-descriptive adjectives: Psycho-lexical study. *European Journal of Personality*, 27, 304–318. DOI: 10.1002/per.1921
- Gray, J. A. (1987). Perspective on anxiety and impulsivity: A commentary. *Journal of Research in Personality*, 21, 493–509. DOI: 10.1016/0092-6566(87)90036-5
- Gray, J. A. (1991). The neuropsychology of temperament. W: J. Strelau, A. Angleitner (red.), *Exploration in temperament: International perspectives on theory and measurement* (s. 102–128). Nowy Jork: Plenum Press.
- Grossberg, S. (1987). Competitive learning: From interactive activation to adaptive resonance. *Cognitive Science*, 11, 23–63. DOI: 10.1111/j.1551-6708.1987.tb00862.x.

- Grumm, M., von Collani, G. (2009). Personality types and self-reported aggressiveness. *Personality and Individual Differences*, 47, 845–850. DOI: 10.1016/j.paid.2009.07.001
- Herzberg, P. Y., Roth, M. (2006). Beyond resilient, undercontrollers, and overcontrollers? A new perspective on personality prototype research. *European Journal of Personality*, 20, 5–28. DOI: 10.1002/per.557
- Hirsh, J. B., DeYoung, C. G., Peterson, J. B. (2009). Metatraits of the Big Five differentially predict engagement and restraint of behavior. *Journal of Personality*, 77, 1085–1102. DOI: 10.1111/j.1467-6494.2009.00575.x
- Hofstee, W. K. B. (2001). Intelligence and personality: Do they mix? W: J. M. Collis, S. Mes-sick (red.), *Intelligence and personality: Bridging the gap in theory and measurement* (s. 43–60). Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Hofstee, W. K. B. (2002). Types and variables: Towards a congenial procedure for handling personality data. *European Journal of Personality*, 16, S89–S96. DOI: 10.1002/per.447
- Hofstee, W. K. B., De Raad, B., Goldberg, L. R. (1992). Integration of the Big Five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(1), 146–163. DOI: 10.1037/0022-3514.63.1.146
- Hofstee, W. K. B., Kiers, H. A., De Raad, B., Goldberg, L. R., Ostendorf, F. (1997). A comparison of Big-Five structures of personality traits in Dutch, English, and German. *European Journal of Personality*, 11, 15–31. DOI: 10.1002/(SICI)1099-0984(199703)11:1<15::AID-PER273>3.3.CO;2-#
- Holden, R. R., Marjanovic, Z. (2012). A putatively general factor of personality (GFP) is not so general: A demonstration with the NEO PI-R. *Personality and Individual Differences*, 52, 37–40. DOI: 10.1016/j.paid.2011.08.024
- Hopwood, C. J., Wright, A. G. C., Donnellan, M. B. (2011). Evaluating the evidence for the general factor of personality across multiple inventories. *Journal of Research in Personality*, 45, 468–478. DOI: 10.1016/j.jrp.2011.06.002
- Hull, D. M., Beaujean, A. A. (2011). Higher-order factors of personality in Jamaican young adults. *Personality and Individual Differences*, 50, 878–882. DOI: 10.1016/j.paid.2011.01.013
- Jang, K. L., Livesley, W. J., Ando, J., Yamagata, S., Suzuki, A., Angleitner, A., Ostendorf, F., Riemann, R., Spinath, F. (2006). Behavioral genetics of the higher-order factors of the Big Five. *Personality and Individual Differences*, 41, 261–272. DOI: 10.1016/j.paid.2005.11.033
- John, O. P., Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. W: L. A. Pervin, O. P. John (red.), *Handbook of personality: Theory and research* (s. 102–138). Nowy Jork: Guilford Press.
- Just, C. (2011). A review of the literature on general factor of personality. *Personality and Individual Differences*, 50, 765–771. DOI: 10.1016/j.paid.2011.01.008
- Krueger, R. F., Derringer, J., Markon, K. E., Watson, D., Skodol, A. E. (2012). Initial construction of a maladaptive personality trait model and inventory for DSM5. *Psychological Medicine*, 42, 1879–1890. DOI: 10.1017/S0033291711002674
- Larsen, R. J., Diener, E. (1992). Promises and problems with the circumplex model of emotion. W: M. S. Clark (red.), *Review of personality and social psychology*, t. 13 (s. 25–29). Newbury Park: Sage.

- Lee, K., Ashton, M. C. (2008). The HEXACO personality factors in the indigenous personality lexicons of English and 11 other languages. *Journal of Personality*, 76, 1001–1053. DOI: 10.1111/j.1467-6494.2008.00512.x
- Markon, K. E., Krueger, R. F., Watson, D. (2005). Delineating the structure of normal and abnormal personality: An integrative hierarchical approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 139–157. DOI: 10.1037/0022-3514.88.1.139
- McAdams, D. P. (1992). The five-factor model in personality: A critical appraisal. *Journal of Personality*, 60, 329–361. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1992.tb00976.x
- McAdams, D. P., Pals, J. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist*, 61(3), 204–217. DOI: 10.1037/0003-066X.61.3.204
- McCrae, R. R. (2009). The physics and chemistry of personality. *Theory and Psychology*, 19(5), 670–687. DOI: 10.1177/0959354309341928
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (1996). Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the Five-Factor Model. W: J. S. Wiggins (red.), *The Five-Factor Model of personality: Theoretical perspectives* (s. 51–87). Nowy Jork: Guilford.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (2003). *Personality in adulthood: A Five-Factor Theory perspective* (wydanie drugie). Nowy Jork: Guilford.
- McCrae, R. R., Jang, K. L., Ando, J., Ono, Y., Yamagata, S., Riemann, R., Angleitner, A., Spinath, F. M. (2008). Substance and artifact in the higher-order factors of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 442–455. DOI: 10.1037/0022-3514.95.2.442
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175–215. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x
- McCrae, R. R., Terracciano, A. i 78 Członków Personality Profiles of Cultures Project (2005). Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 547–561. DOI: 10.1037/0022-3514.88.3.547
- Muncer, S. J. (2011). The general factor of personality: Evaluating the evidence from meta-analysis, confirmatory factor analysis and evolutionary theory. *Personality and Individual Differences*, 51, 775–778. DOI: 10.1016/j.paid.2011.06.029
- Musek, J. (2007). A general factor of personality: Evidence of the Big One in the five-factor model. *Journal of Research in Personality*, 41, 1213–1233. DOI: 10.1016/j.jrp.2007.02.003
- Mutch, C. (2005). Higher-order factors of the Big Five model of personality: A reanalysis of Digman (1997). *Psychological Reports*, 96, 167–177. DOI: 10.2466/pr0.96.1.167-177
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574–583. DOI: 10.1037/h0040291
- Olson, K. R. (2005). Engagement and Self-Control: Superordinate dimensions of Big Five traits. *Personality and Individual Differences*, 38, 1689–1700. DOI: 10.1016/j.paid.2004.11.003
- Peabody, D., Goldberg, L. R. (1989). Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 552–567. DOI: 10.1037/0022-3514.57.3.552

- Revelle, W., Wilt, J. (2013). The general factor of personality: A general critique. *Journal of Research in Personality*, 47, 493–504. DOI: 10.1016/j.jrp.2013.04.012
- Robins, R. W., John, O. P., Caspi, A., Moffitt, T. E., Stouthamer-Loeber, M. (1996). Resilient, overcontrolled, and undercontrolled boys: Three replicable personality types. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 157–171. DOI: 10.1037/0022-3514.70.1.157
- Roth, M., von Collani, G. (2007). A head-to-head comparison of Big-Five types and traits in the prediction of social attitudes: Further evidence for a five-cluster typology. *Journal of Individual Differences*, 28(3), 138–149. DOI: 10.1027/1614-0001.28.3.138
- Rushton, J. P., Bons, T. A., Hur, Y. M. (2008). The genetics and evolution of general factor of personality. *Journal of Research in Personality*, 42, 1173–1185. DOI: 10.1016/j.jrp.2008.03.002
- Rushton, J. P., Erdle, S. (2010). No evidence that social desirability response set explains the general factor of personality and its affective correlates. *Twin Research and Human Genetics*, 13(2), 131–134. DOI: 10.1375/twin.13.2.131
- Rushton, J. P., Irwing, P. (2008). A general factor of personality (GFP) from two metaanalyses of the Big Five: Digman (1997) and Mount, Barrick, Scullen, and Rounds (2005). *Personality and Individual Differences*, 45, 679–683. DOI: 10.1016/j.paid.2008.07.015
- Rushton, J. P., Irwing, P. (2009a). The general factor of personality in 16 sets of the Big Five, the Guilford-Zimmerman Temperament Survey, the California Psychological Inventory, and the Temperament and Character Inventory. *Personality and Individual Differences*, 47(6), 558–564. DOI: 10.1016/j.paid.2009.05.009
- Rushton, J. P., Irwing, P. (2009b). A general factor of personality in the Comrey Personality Scales, the Minnesota Multiphasic Personality Inventory–2, and the Multicultural Personality Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 46(4), 437–442. DOI: 10.1016/j.paid.2008.11.015
- Rushton, J. P., Irwing, P. (2011). The General Factor of Personality: Normal and abnormal. W: T. Chamorro-Premuzic, S. von Stumm, A. Furnham (red.), *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences* (s. 134–163). Londyn: Blackwell Publishing Ltd.
- Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(6), 1161–1178. DOI: 10.1037/h0077714
- Saucier, G. (1992). Benchmarks: Integrating affective and interpersonal circles with the Big Five personality factors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1025–1035. DOI: 10.1037/0022-3514.62.6.1025
- Saucier, G. (1997). Effects of variable selection on the factor structure of person descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1296–1312. DOI: 10.1037/0022-3514.73.6.1296
- Saucier, G. (2008). Measures of the personality factors found recurrently in human lexicons. W: G. J. Boyle, G. Matthews, D. H. Saklofske (red.), *The Sage handbook of personality theory and assessment*, t. 2 (s. 29–54). Los Angeles – Londyn – New Delhi – Singapur: SAGE Publication.
- Saucier, G., Georgiades, S., Tsaousis, I., Goldberg, L. R. (2005). The factor structure of Greek personality adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 856–875. DOI: 10.1037/0022-3514.88.5.856

- Saucier, G., Goldberg, L. R. (1996). The language of personality: Lexical perspectives on the five factor model. W: J. S. Wiggins (red.), *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives* (s. 21–50). Nowy Jork: Guilford Press.
- Saucier, G., Goldberg, L. R. (2001). Lexical studies of indigenous personality factors: Premises, products, and prospects. *Journal of Personality*, 69, 847–880. DOI: 10.1111/1467-6494.696167
- Saucier, G., Ostendorf, F. (1999). Hierarchical subcomponents of the Big Five personality factors: A cross-language replication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4), 613–627. DOI: 10.1037/0022-3514.76.4.613
- Saucier, G., Thalmayer, A. G., Payne, D. L., Carlson, R., Sanogo, L., Ole-Kotikash, L., Church, A. T., Katigbak, M. S., Somer, O., Szarota, P., Szirmak, Z., Zhou, H. (2014). A basic bivariate structure of personality attributes evident across nine languages. *Journal of Personality*, 82(1), 1–14. DOI: 10.1111/jopy.12028
- Schnabel, K., Asendorpf, J. B., Ostendorf, F. (2002). Replicable types and subtypes of personality: German NEO-PI-R versus NEO-FFI. *European Journal of Personality*, 16, S7–S24. DOI: 10.1002/per.445
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663–688. DOI: 10.1037/a0029393
- Settles, R. E., Fischer, S., Cyders, M. A., Combs, J. L., Gunn, R. L., Smith, G. T. (2012). Negative urgency: A personality predictor of externalizing behavior characterized by neuroticism, low conscientiousness, and disagreeableness. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(1), 160–172. DOI: 10.1037/a0024948
- Simsek, Ö. F. (2012). Higher-order factors of personality in self-report data: Self-esteem really matters. *Personality and Individual Differences*, 53, 568–573. DOI: 10.1016/j.paid.2012.04.023
- Simsek, Ö. F., Koydemir, S., Schütz, A. (2012). A multigroup multitrait-multimethod study in two countries supports the validity of a two-factor higher order model of personality. *Journal of Research in Personality*, 46, 442–449. DOI: 10.1016/j.jrp.2012.04.005
- Strelau, J. (2002). *Psychologia różnic indywidualnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Strus, W., Cieciuch, J., Rowiński, T. (2014). Circumplex structure of personality traits measured with the IPIP-45AB5C questionnaire in Poland. *Personality and Individual Differences*, 71, 77–82. DOI: 10.1016/j.paid.2014.07.018
- Trapnell, P. D., Wiggins, J. S. (1990). Extension of the Interpersonal Adjective Scales to include the Big Five dimensions of personality (IASR-B5). *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(4), 781–790. DOI: 10.1037/0022-3514.59.4.781
- Tupes, E. C., Christal, R. C. (1961/1992). Recurrent personality factors based on trait ratings. *Journal of Personality*, 60, 225–251. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1992.tb00973.x
- Watson, D., Tellegen, A. (1985). Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*, 98, 219–235. DOI: 10.1037/0033-2909.98.2.219
- Widiger, T. A., Costa, P. T., Jr., (red.). (2013). *Personality disorders and the five-factor model of personality* (wydanie trzecie). Waszyngton: American Psychological Association.

- Wiggins, J. S. (1995). *Interpersonal Adjective Scales professional manual*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Wright, A. G. C., Thomas, K. M., Hopwood, C. J., Markon, K. E., Pincus, A. L., Krueger, R. F. (2012). The hierarchical structure of DSM-5 pathological personality traits. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(4), 951–957. DOI: 10.1037/a0027669
- Van der Linden, D., te Nijenhuis, J., Bakker, A. B. (2010). The General Factor of Personality: A meta-analysis of Big Five intercorrelations and a criterion-related validity study. *Journal of Research in Personality*, 44, 315–327. DOI: 10.1016/j.jrp.2010.03.003
- Van der Linden, D., Tsaousis, I., Petrides, K. V. (2012). Overlap between General Factors of Personality in the Big Five, Giant Three, and trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 53, 175–179. DOI: 10.1016/j.paid.2012.03.001
- Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C., Caprara, G. (2011). Higher-order factors of the big five and basic values: Empirical and theoretical relations. *British Journal of Psychology*, 102(3), 478–498. DOI: 10.1111/j.2044-8295.2010.02006.x
- Veselka, L., Just, C., Jang, K. L., Johnson, A. M., Vernon, P. A. (2012). The General Factor of Personality: A critical test. *Personality and Individual Differences*, 52, 261–264. DOI: 10.1016/j.paid.2011.10.007
- Yik, M. (2010). Affect and interpersonal behaviors: Where do the circumplexes meet? *Journal of Research in Personality*, 44, 721–728. DOI: 10.1016/j.jrp.2010.10.003
- Zawadzki, B., Strelau, J. (2003a). Identyfikacja trzech podstawowych prototypów osobowości w grupach polskich: próba reorientacji badań nad osobowością z koncepcji cech w koncepcję typów? *Studia Psychologiczne*, 41, 217–242.
- Zawadzki, B., Strelau, J. (2003b). Trzy podstawowe typy czy cztery struktury temperamentu? *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 271–285.
- Zawadzki, B., Strelau, J. (2010). Structure of personality: Search for a general factor viewed from a temperament perspective. *Personality and Individual Differences*, 49(2), 77–82. DOI: 10.1016/j.paid.2010.03.025
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale: Erlbaum.